

דתישכונע

פרשת יתרו, תשע"ח, מספר 1256

מזבח אדמה תעשה לי אלכסנדר קליין

מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתך". ומה שנאמר "בְּכֹל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֵּר אֶת שְׁמִי" הוא מבאר: "אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי, שם... אשרה שכינתי עליך... וזהו בית הבחירה".²
ראב"ע מעיר על פירוש רש"י בעניין "מזבח אדמה", כי הסבר זה אינו תואם את פשוטו של מקרא:

יש אומרים כי מזבח אדמה, שלא יהיה על מקום גבוה, ואין זה משמע הלשון. והעד, שכתוב אחריו מזבח אבנים. וקדמונינו אמרו כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחושת. ואמת אמרו, כי כן עשו. רק זה הפסוק לזכר ולאסמכתא, ואין זה פשוטו, כי האדמה ששימו בו מקרה, כי הוא לא ייקרא רק מזבח הנחושת, כי מנחשת נעשה. גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב, בעבור שהוא מצופה זהב. ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמה, יהיה פירוש ואם מזבח אבנים, ששימו בו אבנים. ולא נוכל לומר, שלא נעשה המזבח מאבנים, כי מפורש הוא, והוא הנעשה בהר עיבל.³
כך שבעליל מדובר כאן במציאות שונה מזו שבמשכן. לכן נראה כי יש לבאר פרשה זו כפי שכותב רבי עובדיה ספורנו, שלדעתו הוראות הפולחן השתנו בצורה מרחיקת לכת בעקבות חטא העגל:

קודם חטא העגל, תיכף אחר מתן תורה, לא היו ישראל צריכים לכל אלה (=למשכן ולכליו) למען השרות שכינתו בתוכם, ולא נצטוו על עשיית משכן וכליו וכהניו ומשרתיו, ולא על שום קרבן לחובת ציבור או יחיד כלל, זולתי אחר מעשה העגל, כאמרו יתברך "כי לא

מובא בפרשתנו:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם. לֹא תַעֲשׂוּן אֵתִי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם. מִזְבֵּחַ אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי וְזָבַחַת עָלָיו אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלֵמֶיךָ אֶת צֹאנְךָ וְאֶת בְּקָרְךָ. בְּכֹל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֵּר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכִיתֶךָ. וְאִם מִזְבֵּחַ אֲבָנִים תַעֲשֶׂה לִּי לֹא תִבְנֶה אֹתָהּן גִּזִּית כִּי חִרְבָּךְ הִנֵּפֶת עָלֶיךָ וְתַחֲלָלָהּ. וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹת עַל מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא תִגָּלָה עֲרוֹתְךָ עָלָיו (שם' כ, יט-כג).

ונשאלות השאלות:¹

(1) משתמע כאן ציווי חד-משמעי לעם ישראל לבנות מזבח עשוי מאדמה, עם אופציה אפשרית למזבח עשוי מאבנים. באיזה מזבח מדובר? הרי בציווי המשכן, המזבחות עשויים מזהב ומנחושת, ולא מאדמה ומאבנים.

(2) מהקטע "בְּכֹל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֵּר אֶת שְׁמִי" משתמע לכאורה ריבוי מקומות שניתן להקים בהם מזבח כזה. אין זה תואם את האיסור להקריב קורבנות מחוץ למשכן (וי' י"ז) ומחוץ לבית-המקדש, שהוא "המקום אשר יבחר ה'" (דב' י"ב).

רש"י מבאר בעקבות המכילתא (מכילתא בחודש, יא) את כל ההוראות הנ"ל כמתייחסות למזבחות במשכן ובבית המקדש. לדעתו, משמעות הביטוי "מזבח אדמה" היא "מחובר באדמה, שלא יבנו על גבי עמודים או על גבי כיפים", או "שהיה ממלא את חלל

² בעל "לקח טוב" (בפירושו לשם' כ:כא) מרחיב את משמעותו של "בכל מקום" לתקופות שלא היה בית המקדש: "לרבות נוב ושיילה וגבעון", ויש שם אפילו דעה שמתייחסת לנסיבות שלאחר חורבן הבית, כאשר נפסק פולחן הקורבנות: "רבי אליעזר בן יעקב אומר: 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי', מקום שאני אוהב אותם, כגון בתי כנסיות ובתי מדרשות, שם אבוא אליך וברכתיך".
³ ראב"ע לשם' (הפירוש הארוך) כ:כא.

* ד"ר אלכסנדר קליין הוא מרצה לסטטיסטיקה במרכז האקדמי לב ובמחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר-אילן.

¹ ראו חיים בורגנסקי, "בין מזבח אדמה לכרוכי הזהב", דף שבועי של אוניברסיטת בר-אילן לפרשת תרומה, תש"ס (מספר 326), וכן מנחם בן-ישר, "מזבח אדמה, מזבח אבנים ומזבח נחושת", דף שבועי של אוניברסיטת בר-אילן לפרשת תרומה, תשע"א (מספר 901). שני המחברים אינם מזכירים את פירושו של ר' עובדיה ספורנו.

עם הקב"ה. כך כותב גם אבן-עזרא: "בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שם, אם תבא אל המקום הנזכר בשמי, גם אני אבא אליך וברכתך".⁶ ו"שד"ל: "בלא שתעשו צורה ואף לא מקדש ובית למשוך א-להות עמכם, אלא מן השמים בלא שום הכנה מצדכם דיברתי עמכם".⁷

על פי עיקרון דומה, לפי קאסוטו, ההוראה "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֵּר אֶת שְׁמִי אָבוּא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ" באה להוציא מלבם של בני ישראל, שלהר סיני הייתה סגולה מיוחדת כדי ליצור קשר עם הקב"ה:

אין להעלים עין מן העובדה שהוא שייך למה שנאמר מיד אחרי מעמד הר סיני, ואין להבינו אלא על רקע זה. העם זכה להתגלות הא-להים על הר סיני, אבל עומד הוא לנסוע משם בקרוב, כדי להמשיך את דרכו במדבר, ואולי ידמה בלבו כי בהתרחקו מהר הא-להים הוא מתרחק מן הא-להים. כדי שלא כך יחשוב, נאמר לו שאין ה' קשור בהר זה ולא בשום מקום אחר.⁸

לפי ספורנו, במצב האידאלי של עם ישראל, לא היה מקום לכל האמצעים המלאכותיים, שהתפתחו במשך תולדות עם ישראל, לשם יצירת מגע עם הקב"ה. אין מקומות קדושים או חפצים קדושים כשלעצמם, והוראות רבות נאמרו מאת ה' רק כהתפשרות עם הרמה הירודה של עם ישראל אחרי חטא העגל. באופן עקרוני-אידאלי, הקב"ה נגיש בכל מקום ובכל זמן, באמצעות פולחן פשוט ובלתי-פורמלי, בתנאי שהתקרבות זו תהיה אמיתית ומכוונת היטב, כפי שאמרו חז"ל: "הקב"ה ליבא בעי".⁹

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאני אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח" (יר' ז:כב), אבל הודיעם אז תיכף שאינם צריכים לכל אלה ולשום אמצעי להשרות שכינתו בתוכם, ולא התחייבו לשום זבח ולא משכן וכליו. ואמר שאם יתנדבו עולות ושלמים, יספיק מזבח אדמה, ואמר "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֵּר אֶת שְׁמִי", והוא כל מקום שיקרא באמת בית א-להים, כעניין בתי מדרשות וזולתם, "אָבוּא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ" (שמ' כ:כא). וכל אלה באר תיכף אחר מתן תורה... ולא הגיד דבר ממצות משכן וכליו ועבודותיו ומשרתיו כלל, אבל בנה מזבח והקריבו הבכורות עולות ושלמים בלבד, ועליהם כרת הברית... אמנם אחר חטאם בעגל, גם כי בתפלת משה בחירו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם, על כל זאת אמר "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וכו'" (שמ' כה:ח), ולא באופן אחר, כי לא השיבם כלל אל מדרגת מעלתם שהיו בה קודם.⁴

נמצאנו למדים כי הספורנו רואה במשכן - ומן הסתם בבית המקדש - אמצעי פולחני המתחייב מהרמה הרוחנית הירודה של עם ישראל, שהתגלתה במעשה העגל.⁵ המצב האידאלי היה לעבוד את ה' בכל מקום, ובלי בניינים וכלים מפוארים שתפקידם להרשים את העם.

לפי שיטה זו, אפשר להבין בקלות את ההוראות האלה כמכוונות להסדיר סדרי פולחן פשוטים, בניגוד למקובל בפולחן האילי. כך הספורנו מבאר את ההוראות הכתובות בקטע הנידון (פס' כ-כב):

"לא תעשון אתי אֱלֹהֵי כֶסֶף", מאחר שראיתם שאין אתם צריכים לאמצעים להתקרב אלי, לא תעשו אתי כאלה לאמצעים. "מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי", וגם כן לא תצטרך לעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות למען אקרב אליכם, אבל יספיק מזבח אדמה. "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֵּר אֶת שְׁמִי", שאבחר לבית ועד לעבדי. ... "אָבוּא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ", לא תצטרך למשוך השגחתי אליך באמצעים של כסף וזהב וזולתם, כי אמנם אני אבא אליך וברכתך. "לא תבנה אֶתְהֶן גְּזִית", ליפותן.

הספורנו מדגיש בפירושו כאן, כי אין כל צורך להשקיע באמצעים חיצוניים כדי ליצור קשר

⁴ ספורנו, הקדמה לפירושו, כוונות התורה (מהד' גוטליב, ירושלים תש"ם, עמ' שעד-שעה).

⁵ ראו בפירושו הספורנו על ויקרא יא:ב. ממנו משתמע שגם יתר המצוות - מאכלות אסורות ודיני נדה וזבה - באו בעקבות נפילת עם ישראל במעשה העגל.

⁶ הפירוש הקצר של אבן-עזרא על אתר.

⁷ פירוש שמואל דוד לוצאטו על התורה, על אתר.

⁸ מ"ד קאסוטו, פירוש על ספר שמות, ירושלים תש"ד, עמ' 177.

⁹ בבלי סנהדרין קו ע"ב.